

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HISSIY RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Muxidinova Nasiba Zokirovna

Toshkent viloyati Qibray tumani 7-sonli davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti, direktor.

e-mail: Nilyu_0990@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6038-2922>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishining psixologik-pedagogik xususiyatlari tahlil qilinadi. Unda hissiy rivojlanish bolaning umumiy shaxsiy kamoloti, ijtimoiylashuvi, bilish faoliyati va muloqot jarayoni bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida yoritiladi. Maktabgacha yosh davrida hissiyotlarning bevosita va yorqin namoyon bo'lishi, ularning mazmunan murakkablashib borishi, empatiya va hamdardlikning shakllanishi, hissiy o'zini boshqarish ko'nikmalarining rivojlanishi hamda oilaviy va pedagogik muhitning mazkur jarayonga ta'siri ochib beriladi. Shuningdek, o'yin, badiiy adabiyot, musiqa, tasviriy faoliyat va tengdoshlar bilan muloqotning bolalar hissiy dunyosini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarni hissiy rivojlantirishda hissiy jihatdan xavfsiz muhit yaratish, bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, his-tuyg'ularni anglash va verbal ifodalashga o'rgatish muhim pedagogik shartlar sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, hissiy rivojlanish, emotsiya, hissiyot, empatiya, hamdardlik, hissiy o'zini boshqarish, ijtimoiylashuv, o'yin faoliyati, pedagogik muhit, oila, tarbiyachi.

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Мухидинова Насиба Зокировна

Государственная дошкольная образовательная организация № 7 Кибрайского района Ташкентской области, директор.

Аннотация.

В статье анализируются психолого-педагогические особенности эмоционального развития детей дошкольного возраста. Эмоциональное развитие рассматривается как процесс, неразрывно связанный с общим личностным становлением ребёнка, его социализацией, познавательной деятельностью и общением. Раскрываются такие характерные особенности дошкольного возраста, как непосредственное и яркое проявление эмоций, постепенное усложнение их содержания, формирование эмпатии и сопереживания, развитие навыков эмоциональной саморегуляции, а также влияние семейной и педагогической среды на данный процесс. Обосновываются педагогические возможности игры, художественной литературы, музыки, изобразительной деятельности и общения со сверстниками в развитии эмоционального мира детей. В результате исследования создание эмоционально безопасной среды, учёт индивидуальных особенностей ребёнка, обучение осознанию и вербальному выражению чувств рассматриваются как важные педагогические условия эмоционального развития детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольный возраст, эмоциональное развитие, эмоция, чувства, эмпатия, сопереживание, эмоциональная саморегуляция, социализация, игровая деятельность, педагогическая среда, семья, воспитатель.

SPECIFIC FEATURES OF EMOTIONAL DEVELOPMENT IN PRESCHOOL CHILDREN

Muxidinova Nasiba Zokirovna

State Preschool Educational Organization No. 7, Qibray District, Tashkent Region, Director.

Abstract.

This article analyzes the psychological and pedagogical characteristics of emotional development in preschool children. Emotional development is considered an integral process closely related to a child's overall personal development, socialization, cognitive activity, and communication. The article examines such distinctive features of the preschool period as the direct and vivid expression of emotions, the gradual increasing complexity of their content, the development of empathy and compassion, the formation of emotional self-regulation skills, and the influence of the family and educational environment on this process. It also substantiates the pedagogical potential of play, literature, music, visual arts, and peer communication in developing children's emotional world. The findings indicate that creating an emotionally safe environment, taking into

account each child's individual characteristics, and teaching children to recognize and verbally express their feelings are important pedagogical conditions for promoting emotional development in preschool children.

Keywords: preschool age, emotional development, emotion, feelings, empathy, compassion, emotional self-regulation, socialization, play activity, educational environment, family, preschool teacher.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonining asosiy maqsadlaridan biri har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy munosabatlarga tayyor va o'zining ichki kechinmalarini anglay oladigan shaxsni voyaga yetkazishdan iboratdir. Bunday shaxsning shakllanishi esa bolaning faqat intellektual yoki jismoniy rivojlanishi bilan belgilanmaydi. Uning hissiy dunyosi, atrofdagilar bilan munosabat o'rnatish qobiliyati, o'z kechinmalarini anglash va boshqara olishi ham shaxs kamolotining muhim tarkibiy qismlaridan hisoblanadi.

Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolaning hissiy rivojlanishi uchun muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bolaning tashqi olamga munosabati, kattalar va tengdoshlari bilan muloqoti, o'ziga nisbatan tasavvurlari hamda turli voqea-hodisalarga bildiradigan hissiy munosabatlari faol shakllanadi. Bola quvonch, hayrat, qiziqish, qo'rquv, xafa bo'lish, g'azablanish, uyalish, mehr, hamdardlik kabi turli hissiy holatlarni boshdan kechiradi va asta-sekin ularning sabablarini anglashni o'rganadi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy rivojlanishini o'rganishning dolzarbligi shundaki, aynan shu davrda shakllangan hissiy tajriba bolaning keyingi ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bola o'z hissiyotlarini anglash va boshqarishni qanchalik erta o'rgansa, uning tengdoshlari bilan munosabatlari, ta'lim jarayoniga moslashuvi va turli hayotiy vaziyatlarga munosabati shunchalik barqaror shakllanadi.

Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanish xususiyatlarini aniqlash, mazkur jarayonga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilish va hissiy rivojlanishni pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash masalasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi psixologiya va pedagogika fanlarida shaxs kamolotining muhim tarkibiy yo'nalishlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Bolaning hissiy dunyosi uning bilish jarayonlari, faoliyati, muloqoti va ijtimoiy munosabatlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Shu bois mazkur muammoni o'rganishda umumiy va yosh psixologiyasi, faoliyat nazariyasi, maktabgacha pedagogika hamda bola shaxsining ijtimoiy rivojlanishiga oid ilmiy qarashlar muhim nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

L. S. Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan psixik rivojlanishning ijtimoiy tabiati haqidagi qarashlar bolaning hissiy rivojlanishini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Olim bolaning psixik taraqqiyoti, avvalo, uning kattalar va ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari jarayonida shakllanishini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, bolaning hissiy reaksiyalari va kechinmalari ham faqat biologik xususiyatlar natijasi sifatida emas, balki ijtimoiy tajribani o'zlashtirish jarayonida rivojlanadigan murakkab psixik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Bola dastlab kattalarning hissiy munosabatlarini kuzatadi, ularning xatti-harakatlari va baholash mezonlarini o'zlashtiradi, keyinchalik esa mazkur tajribani o'zining mustaqil faoliyati va xulq-atvorida namoyon eta boshlaydi [1; 54–57-b.]. Shu jihatdan Vigotskiyning qarashlari maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy rivojlanishning ijtimoiy muhit, muloqot va pedagogik ta'sir bilan bog'liqligini asoslash imkonini beradi.

A. N. Leontyevning faoliyat nazariyasi bolaning hissiy rivojlanishini uning amaliy va ijtimoiy faoliyati bilan bog'liq holda o'rganishga imkon yaratadi. Olimning fikricha, shaxsning psixik taraqqiyoti faoliyat jarayonida amalga oshadi, insonning ehtiyojlari, motivlari va unga nisbatan munosabati esa mazkur faoliyat mazmuni bilan chambarchas bog'liqdir [2; 96–101-b.]. Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotida hissiyotlar turli faoliyat turlarida, xususan, o'yin, muloqot, bilish va ijodiy faoliyat jarayonida shakllanadi. Bola muayyan faoliyat natijasida muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlikni boshdan kechiradi, o'z harakatiga boshqalarning munosabatini kuzatadi hamda shu asosda turli hissiy kechinmalarni tajribadan o'tkazadi. Demak, hissiy rivojlanishni bolaning kundalik faoliyatidan ajratib o'rganish mumkin emas.

Maktabgacha yosh davrining psixologik xususiyatlarini tadqiq etgan D. B. Elkonin bolalar rivojlanishida syujetli-rolli o'yinning yetakchi o'rnini alohida ta'kidlaydi. Uning qarashlariga ko'ra, o'yin bola tomonidan ijtimoiy munosabatlar va insonlar faoliyatining o'ziga xos modelini o'zlashtirish vositasi hisoblanadi [3; 134–139-b.]. Syujetli-rolli o'yinlarda bola turli obrazlarga kiradi, ular o'rtasidagi munosabatlarni aks ettiradi va muayyan vaziyatlarga hissiy munosabat bildiradi. Masalan, "oila", "shifokor", "do'kon", "bog'cha" kabi o'yinlarda bolalar turli insonlarning xatti-harakati va hissiy holatlarini tasavvur qilishga harakat qiladilar. Bu jarayon esa bolaning nafaqat tasavvuri va tafakkurini, balki boshqa insonlarning kechinmalarini tushunish, ularga nisbatan munosabat bildirish va o'z hissiyotlarini ifodalash qobiliyatining ham rivojlanishiga xizmat qiladi.

S. L. Rubinshteynning psixologik qarashlarida hissiyot shaxsning tashqi olam va undagi voqea-hodisalarga nisbatan munosabatini ifodalovchi psixik jarayon sifatida talqin qilinadi. Insonning his-tuyg'ulari uning ehtiyojlari, qiziqishlari, maqsadlari va faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, mazkur omillar shaxsning hissiy munosabatlari mazmunini belgilaydi [4; 552–558-b.]. Ushbu yondashuv maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy holatini tushunishda muhimdir. Chunki bolada yuzaga keladigan quvonch, xafa bo'lish, qo'rquv yoki g'azab kabi hissiy holatlar ko'pincha uning muayyan ehtiyojlari, istaklari va ijtimoiy vaziyatlarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Shuning uchun pedagog bolaning faqat tashqi xatti-harakatiga emas, balki mazkur xatti-harakatni yuzaga keltirgan hissiy sabablarni

ham hisobga olishi zarur.

V. S. Muxina yosh psixologiyasiga oid tadqiqotlarida maktabgacha yosh davrini bolaning shaxsiy sifatleri, o'z-o'zini anglash elementlari va ijtimoiy munosabatlarining faol shakllanish bosqichi sifatida tavsiflaydi. Ushbu davrda bola kattalarning bahosiga nisbatan sezgir bo'lib, uning maqto'v yoki tanqidga bo'lgan munosabati asta-sekin murakkablashib boradi [5; 187–193-b.]. Bola o'z faoliyatining natijasini baholashga, o'zini tengdoshlari bilan qiyoslashga va boshqalarning unga bo'lgan munosabatini anglashga harakat qiladi. Bu holat maktabgacha yosh davrida faxrlanish, uyalish, xijolat bo'lish, o'zidan qoniqish kabi murakkabroq ijtimoiy hissiyotlarning shakllanishi uchun zamin yaratadi.

L. F. Obuxova tomonidan yosh davrlari psixologiyasiga oid tadqiqotlarda bolaning psixik rivojlanishi biologik yetilish va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelishi ta'kidlanadi [6; 214–219-b.]. Maktabgacha yoshda bolaning ijtimoiy tajribasi kengayishi bilan uning hissiy munosabatlari ham yangi mazmun kasb eta boshlaydi. Dastlab bola hissiyotlari bevosita ehtiyojlarni qondirish yoki qondirmaslik bilan bog'liq bo'lsa, keyinchalik ular kattalarning bahosi, tengdoshlari bilan munosabat, o'yin qoidalari va ijtimoiy talablar bilan bog'liq holda murakkablashadi. Shu sababli hissiy rivojlanishning mazmuni bolaning yoshi ortib borishi bilan birga sifat jihatidan ham o'zgarib boradi.

O'zbek psixologiya maktabi vakillarining tadqiqotlarida ham bolaning ontogenetik rivojlanish jarayonida hissiy sohaning o'ziga xos o'rni ko'rsatib berilgan. E. G'. G'oziyev ontogene'z jarayonida psixik rivojlanishning murakkab va uzluksiz xususiyatga ega ekanligini qayd etib, shaxsning turli psixik jarayonlari o'zaro bog'liqlikda shakllanishini ta'kidlaydi [7; 168–174-b.]. Bu yondashuvga ko'ra, bolaning hissiy rivojlanishini uning nutqiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishidan alohida holda ko'rib chiqish maqsadga muvofiq emas. Ayniqsa, nutq rivojlanishi bolaning o'z hissiyotlarini anglash va verbal shaklda ifodalash imkoniyatlarini kengaytiradi.

M. G. Davletshin va boshqa tadqiqotchilar yosh hamda pedagogik psixologiyaga oid ilmiy ishlarda ta'lim va tarbiya jarayonining bola psixik rivojlanishiga ko'rsatadigan ta'sirini keng yoritadilar. Ularning qarashlarida bolalik davrida shakllanadigan psixologik xususiyatlar pedagogik ta'sir, ijtimoiy muhit va bolaning faol ishtiroki bilan chambarchas bog'liq ekanligi qayd etiladi [8; 121–126-b.]. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarni hissiy rivojlantirish jarayonini stixiyali hodisa sifatida emas, balki maqsadli va tizimli pedagogik faoliyat orqali qo'llab-quvvatlanishi lozim bo'lgan jarayon sifatida baholash imkonini beradi.

Z. T. Nishonova va boshqa mualliflarning bolalar psixologiyasiga oid tadqiqotlarida maktabgacha yosh davrida bolaning hissiy, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi o'zaro bog'liq jarayonlar sifatida tahlil qilinadi. Bolaning kattalar va tengdoshlari bilan muloqoti, o'yin faoliyati va ta'limiy vaziyatlardagi ishtiroki uning hissiy tajribasining boyishiga olib keladi [9; 143–149-b.]. Ayniqsa, tengdoshlar bilan munosabat bolaning o'z xohish-istaklarini boshqalarning manfaatleri bilan muvofiqlashtirish, nizoli vaziyatlarda o'zini boshqarish va boshqalarning hissiy holatini hisobga olish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Maktabgacha pedagogikaga oid tadqiqotlarda bolaning hissiy rivojlanishini ta'lim-tarbiya jarayonidan ajratib bo'lmasligi qayd etiladi. Maktabgacha ta'lim muhitida tashkil etiladigan o'yin, muloqot, badiiy-estetik, musiqiy va tasviriy faoliyat turlari bolaning hissiy tajribasini boyituvchi muhim pedagogik vositalar hisoblanadi [10; 201–207-b.]. Ayniqsa, pedagog tomonidan yaratilgan ijobiy psixologik muhit bolaning o'zini erkin va xavfsiz his qilishiga yordam beradi. Bunday sharoitda bola o'z kechinmalarini ochiq ifodalash, savol berish, xato qilishdan qo'rqqmaslik va tengdoshlari bilan faol munosabatga kirishish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi ko'p omilli va murakkab psixologik-pedagogik jarayon hisoblanadi. Bir tomondan, u bolaning individual va yosh xususiyatlari bilan belgilanadigan bo'lsa, ikkinchi tomondan, oilaviy muhit, kattalar bilan munosabat, maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik jarayon hamda tengdoshlar bilan muloqot mazkur rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganishda tizimli, faoliyatga asoslangan va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini bolaning hissiy rivojlanishini uning umumiy psixik, ijtimoiy va shaxsiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq holda o'rganish tamoyili tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy tahlil, kuzatish, suhbat, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishiga oid ilmiy qarashlar o'rganildi va umumlashtirildi. Kuzatish hamda suhbat metodlari bolaning turli faoliyat jarayonlarida hissiyotlarini namoyon etishi, ularni anglash va ifodalash xususiyatlarini tahlil qilishga xizmat qildi.

Tadqiqotda hissiy rivojlanish bolaning o'z hissiyotlarini ang'lay olishi va ifodalashi, boshqa insonlarning hissiy holatini tushunishi, ularga hamdardlik bildirishi hamda o'z hissiy reaksiyalarini ma'lum darajada boshqara olishi kabi mezonlar asosida ko'rib chiqildi. Shuningdek, bolaning yosh va individual xususiyatlari, oilaviy muhiti, tengdoshlari bilan munosabatlari hamda maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik muhit hissiy rivojlanishga ta'sir etuvchi muhim omillar sifatida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi ko'p omilli psixologik-pedagogik jarayon ekanligi hamda uni samarali tashkil etishda hissiy jihatdan qulay muhit, o'yin faoliyati, samarali muloqot va individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Natija

Hissiy rivojlanish bolaning psixik taraqqiyotining murakkab va ko'p qirrali jarayonidir. U faqat bolaning turli

Pedagogika, Psixologiya

hissiyotlarni boshdan kechirishi bilan cheklanmaydi. Hissiy rivojlanish jarayonida bola o'z kechinmalarini anglash, ularni nomlash, tashqi ko'rinishda ifodalash, boshqalarning hissiy holatini tushunish va asta-sekin o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rganadi.

Maktabgacha yoshdagi bolada hissiy rivojlanishning dastlabki xususiyati hissiyotlarning bevosita namoyon bo'lishidir. Kichik yoshdagi bola o'zining ichki holatini yashirish yoki uni nazorat qilish ko'nikmasiga hali to'liq ega bo'lmaydi. Shu sababli uning kayfiyati yuz ifodasi, ovoz ohangi, harakatlari va nutqida aniq aks etadi.

Masalan, bola xursand bo'lganida faol harakat qiladi, his-tuyg'ularini ochiq namoyon etadi, qo'rqib ketganida esa kattalarga yaqinlashishga yoki himoya izlashga harakat qiladi. Xafa bo'lgan yoki norozilik holatidagi bola yig'lashi, faoliyatni to'xtatishi yoki o'z noroziligini boshqa harakatlar orqali ifodalashi mumkin. Ushbu holatlar bolaning hissiy rivojlanmaganligini emas, balki mazkur yosh davriga xos bo'lgan hissiy bevositalikni ifodalaydi.

Biroq yosh ulg'ayishi bilan bola asta-sekin hissiy reaksiyalarini boshqarish imkoniyatiga ega bo'la boshlaydi. U har bir hissiyotni bevosita xatti-harakat orqali emas, balki so'z yordamida ham ifodalashni o'rganadi. Masalan, "men xafa bo'ldim", "bu menga yoqmad", "mening jahlim chiqdi" kabi iboralarni qo'llash bolaning hissiy tajribasi va nutqiy rivojlanishi o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ko'rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy hayotida his-tuyg'ularning yorqin va tezkor namoyon bo'lishi muhim xususiyat hisoblanadi. Bola tashqi ta'sirga kattalarga nisbatan tez va bevosita hissiy munosabat bildiradi. U kichik voqeadan ham quvonishi yoki tezda xafa bo'lishi mumkin.

Bunday hissiy o'zgaruvchanlik bolaning nerv tizimi va psixik rivojlanish xususiyatlari bilan bog'liq. Shu bilan birga, bu holat bolaning atrofidagi muhitga nisbatan yuqori darajadagi sezgirligini ham ko'rsatadi. Kattalarning birgina qo'pol so'zi yoki aksincha, samimiy munosabati bolaning hissiy holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuning uchun maktabgacha ta'lim jarayonida bolaning hissiy holatini muntazam kuzatib borish zarur. Pedagog bolaning faqat bilim va ko'nikmalariga emas, balki uning kayfiyati, guruhdagi o'zini tutishi va tengdoshlari bilan munosabatlariga ham e'tibor qaratishi lozim.

Maktabgacha yosh davrida bolaning hissiyotlari asta-sekin ijtimoiy mazmun bilan boyib boradi. Dastlab bolaning hissiy holatlari ko'proq uning bevosita ehtiyojlari bilan bog'liq bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan esa bolaning hissiyotlari boshqalar bilan munosabat, ijtimoiy baholash va o'z faoliyati natijalari bilan bog'liq holda shakllana boshlaydi.

Bola maqtov eshitganida faxrlanishi, noto'g'ri ish qilganini anglaganida uyalishi, do'stining muvaffaqiyatidan quvonishi yoki uning muammosidan tashvishlanishi mumkin. Bu kabi holatlar hissiyotlarning asta-sekin ijtimoiy mazmun kasb etayotganini ko'rsatadi.

Ayniqsa, maktabgacha yoshning katta guruh bosqichida bolaning o'z xatti-harakatiga boshqalarning munosabati muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. U tarbiyachi yoki ota-onaning bahosiga e'tibor beradi, o'zini boshqa bolalar bilan taqqoslay boshlaydi. Shu sababli kattalarning baholash usuli bolaning o'ziga nisbatan munosabati va hissiy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi hissiy rivojlanishning muhim yo'nalishlaridan biri empatiya, ya'ni boshqa insonning hissiy holatini tushunish va unga ma'lum darajada hissiy munosabat bildirish qobiliyatining shakllanishidir.

Bola dastlab boshqa insonning kayfiyatini yuz ifodasi, ovoz ohangi va xatti-harakatlari orqali anglay boshlaydi. Masalan, ona yoki tarbiyachining xafa ekanligini sezgan bola uning yoniga kelishi, mehr ko'rsatishi yoki aksincha, o'z harakatini to'xtatishi mumkin.

Keyinchalik bola boshqalarning hissiy holatiga faol munosabat bildiradi boshlaydi. Tengdoshi yiqilib tushganida unga yordam berish, yig'layotgan bolani tinchlantirish yoki o'yinchoqlarini baham ko'rish kabi xatti-harakatlar empatik munosabatning dastlabki ko'rinishlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Empatiyaning rivojlanishida kattalarning shaxsiy namunasi katta ahamiyatga ega. Bola kattalarning boshqa insonlarga qanday munosabatda bo'lishini kuzatadi va ko'pincha shu munosabatni o'z faoliyatida takrorlaydi. Agar bola doimiy ravishda mehribon, xayrixoh va boshqalarning hissiyotlariga e'tiborli muhitda tarbiyalansa, unda hamdardlik va ijtimoiy sezgirlikning shakllanishi uchun qulay imkoniyat yaratiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar hissiy rivojlanishining asosiy xususiyatlaridan biri hissiy o'zini boshqarish qobiliyatining asta-sekin shakllanishidir. Dastlab bola kuchli hissiy holatga tushganida o'z xatti-harakatlarini boshqarishda qiynaladi. U xohlagan narsasiga erisha olmaganda yig'lashi, jahli chiqishi yoki faoliyatdan voz kechishi mumkin.

Yosh va tajriba ortishi bilan bola hissiy holatlarini tartibga solishning turli usullarini o'zlashtira boshlaydi. U kutishni, kelishishni, murosaga borishni va o'z xohishini vaqtincha cheklashni o'rganadi. Bunday qobiliyatning shakllanishi tabiiy ravishda emas, balki kattalar bilan muloqot, tarbiya va ijtimoiy tajriba jarayonida rivojlanadi.

Bolaga o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rgatishda uning his-tuyg'ularini inkor etish samarasiz hisoblanadi. Masalan, "yig'lama", "jahling chiqmasin", "qo'rqma" kabi buyruqlar bolaning hissiyotini anglashga yordam bermaydi. Aksincha, kattalar bolaning holatini tushunishga va uni nomlashga yordam berishlari maqsadga muvofiqdir.

"Sen xafa bo'lding, chunki o'yinchoqni boshqa bola oldi", "Hozir jahling chiqyapti, keling, birgalikda tinchlanib olaylik" kabi yondashuvlar bolaga o'z ichki holatini anglash imkonini beradi. Natijada bola asta-sekin hissiy reaksiyalarini nazorat qilish va ijtimoiy jihatdan maqbul usulda ifodalashni o'rganadi.

Bolaning hissiy rivojlanishida oila birlamchi ijtimoiy muhit hisoblanadi. Bola dastlabki hissiy tajribalarini ota-ona va yaqinlari bilan munosabat jarayonida egallaydi. Oiladagi psixologik muhit, kattalarning bir-biriga va bolaga munosabati uning hissiy xavfsizlik hissining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bola o'zini qadrlangan va tushunilgan deb his qiladigan oilaviy muhit uning o'ziga ishonchi va hissiy

barqarorligining rivojlanishiga yordam beradi. Ota-onaning bolaning his-tuyg'ulariga e'tibor bilan qarashi, uni tinglashi va fikrini hurmat qilishi bolaning o'zini anglashiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Aksincha, bolani doimiy qo'rqitish, kamsitish, boshqalar bilan solishtirish yoki uning hissiy holatini mensimaslik salbiy hissiy tajribaning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, "sen hech narsani eplay olmayсан", "nega boshqalarga o'xshamayсан?" kabi salbiy baholar bolaning o'ziga nisbatan munosabatiga ta'sir qilishi mumkin.

Shu sababli oilada bolaga nisbatan mehr-muhabbat va talabchanlikning oqilona uyg'unligini ta'minlash muhimdir. Bolaga barcha xatti-harakatlari ma'qullanishi kerak degan munosabat emas, balki uning shaxsini hurmat qilgan holda xatti-harakatlarini to'g'ri baholash pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolaning oiladan tashqaridagi dastlabki ijtimoiy tajriba makonlaridan biridir. Aynan shu muhitda bola yangi munosabatlar tizimiga kiradi, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishni, o'z manfaatlarini himoya qilishni va boshqalarning manfaatlarini hisobga olishni o'rganadi.

Tarbiyachi bolaning hissiy rivojlanishida muhim pedagogik ta'sir ko'rsatuvchi shaxs hisoblanadi. Uning nutqi, muomala madaniyati, bolalarga nisbatan munosabati va nizoli vaziyatlarni hal qilish usuli bolalar uchun o'ziga xos namuna bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogning hissiy jihatdan barqaror va xayrixoh munosabati bolalarda xavfsizlik hissinı shakllantiradi. O'zini xavfsiz his qilgan bola erkinroq muloqotga kirishadi, yangi faoliyatga qiziqish bildiradi va xato qilishdan haddan tashqari qo'rqmaydi.

Shuningdek, tarbiyachi bolalarning individual hissiy xususiyatlarini hisobga olishi lozim. Ayrim bolalar faol va hissiyotlarini ochiq namoyon qilishi mumkin, boshqalari esa tortinchoq yoki ichki kechinmalarini oshkor qilmaslikka moyil bo'ladi. Shu sababli barcha bolalarga bir xil pedagogik ta'sir ko'rsatish har doim ham samarali natija bermaydi.

Maktabgacha yosh davrining yetakchi faoliyati bo'lgan o'yin bolaning hissiy rivojlanishida keng pedagogik imkoniyatlarga ega. O'yin jarayonida bola turli hissiy vaziyatlarni boshdan kechiradi, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikka munosabat bildiradi, o'z xohishini boshqa bolalarning manfaatları bilan muvofiqlashtirishni o'rganadi.

Syujetli-rolli o'yinlar hissiy rivojlanish uchun ayniqsa muhimdir. "Oila", "shifokor", "maktab", "do'kon" kabi o'yinlarda bola turli ijtimoiy rollarni bajaradi. U ona, shifokor, o'qituvchi yoki boshqa obrazning xatti-harakatlarini tasavvur qiladi va mazkur rolga mos hissiy munosabatlarni ifodalashga harakat qiladi.

Jamoaviy o'yinlar bolalarda hamkorlik qilish, kutish, kelishish va nizoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin jarayonida yuzaga keladigan tabiiy ziddiyatlar bolaning hissiy o'zini boshqarish tajribasini boyitadi.

Pedagog o'yin davomida yuzaga kelgan hissiy vaziyatlardan tarbiyaviy maqsadda foydalanishi mumkin. Masalan, bolalar o'rtasida kelishmovchilik yuzaga kelganda muammoni bolaning o'rniga to'liq hal qilib berishdan ko'ra, ularni o'zaro suhbatga va yechim topishga yo'naltirish maqsadga muvofiqdir.

Badiiy adabiyot maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy dunyosini boyitishning muhim vositalaridan biridir. Ertak, hikoya va she'rlar orqali bola turli hayotiy vaziyatlar bilan tanishadi, qahramonlarning xatti-harakatlari va kechinmalarini kuzatadi.

Badiiy asar bilan ishlash jarayonida pedagog bolaga faqat "Nima bo'ldi?" degan savolni emas, balki "Qahramon o'zini qanday his qildi?", "Nima uchun u xafa bo'ldi?", "Sen uning o'rnida bo'lsang nima qilarding?" kabi savollarni ham berishi muhimdir. Bunday savollar bolaning nafaqat asar mazmunini, balki undagi hissiy munosabatlarni ham anglashiga yordam beradi.

Tasviriy faoliyat ham bolaning ichki kechinmalarini ifodalash vositasi hisoblanadi. Bola rasm chizish, loy bilan ishlash yoki turli ijodiy topshiriqlarni bajarish jarayonida o'z hissiyotlarini ramziy shaklda namoyon qilishi mumkin.

Musiq va harakatli faoliyat ham hissiy rivojlanishda muhim o'rin tutadi. Turli xarakterdagi musiqalarni tinglash orqali bola kayfiyat, sur'at va hissiy holatlar o'rtasidagi bog'liqlikni his qilishni o'rganadi.

Maktabgacha yosh davrida tengdoshlar bilan muloqot bolaning hissiy rivojlanishi uchun muhim ijtimoiy maktab vazifasini bajaradi. Bola tengdoshlari bilan o'ynash jarayonida hamkorlik, raqobat, do'stlik, kelishmovchilik va yarashish kabi turli vaziyatlarni boshdan kechiradi.

Aynan tengdoshlar bilan munosabatlarda bola o'z xohishlarini boshqalarning xohishlari bilan muvofiqlashtirish zarurligini tushuna boshlaydi. U o'yinchoqni bo'lishish, navbat kutish yoki umumiy qoidalarga amal qilishni o'rganadi.

Nizoli vaziyatlar ham hissiy rivojlanishning tabiiy qismi hisoblanadi. Har qanday kelishmovchilikni salbiy holat sifatida baholash to'g'ri emas. Muhimi, bolaga nizoni tajovuzkorliksiz, suhbat va kelishuv orqali hal qilishni o'rgatishdir.

Tarbiyachi bunday vaziyatlarda vositachi sifatida ishtirok etib, bolalarning bir-birining hissiyotini tushunishiga yordam berishi mumkin. Masalan, "Sen o'yinchoqni olishni xohlading, ammo do'sting ham u bilan o'ynamoqchi edi. Ikkalangiz qanday kelishishingiz mumkin?" kabi savollar bolalarda muammoni birgalikda hal qilish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar hissiy rivojlanishining asosiy xususiyatlari

№	Hissiy rivojlanish xususiyati	Mazmuni va namoyon bo'lishi	Pedagogik ahamiyati
1	Hissiyotlarning bevosita va yorqin namoyon bo'lishi	Maktabgacha yoshdagi bola quvonch, xafalik, qo'rquv, hayrat va g'azab kabi hissiy holatlarini yuz ifodasi, harakatlari, ovoz ohangi va nutqi orqali ochiq	Pedagog bolaning hissiy holatini kuzatishi, uni tushunishi va salbiy hissiyotlarni ijtimoiy maqbul shaklda ifodalashga yo'naltirishi zarur.

		namoyon qiladi.	
2	Hissiyotlar mazmunining murakkablashuvi	Bola yoshi ulg'aygan sari uning hissiyotlari faqat bevosita ehtiyojlar bilan emas, balki ijtimoiy munosabatlar, kattalarning bahosi va tengdoshlari bilan muloqot orqali ham shakllanadi.	Tarbiya jarayonida bolada ijtimoiy hissiyotlar, jumladan, mas'uliyat, uyat, faxrlanish va do'stlik tuyg'ularini rivojlantirish muhimdir.
3	Hissiyotlarni anglash va verbal ifodalashning rivojlanishi	Bola asta-sekin o'z hissiy holatini anglash, uni farqlash va so'zlar yordamida ifodalashni o'rganadi.	Bolalarning hissiy lug'atini boyitish, "xursandman", "xafa bo'ldim", "jahlim chiqdi", "qo'rqdim" kabi ifodalarni faol qo'llashga o'rgatish lozim.
4	Empatiya va hamdardlikning shakllanishi	Bola boshqa insonlarning kayfiyati va hissiy holatini tushunishga, ularga nisbatan hamdardlik bildirish va yordam ko'rsatishga intila boshlaydi.	Jamoaviy o'yinlar, badiiy asarlar va muammoli vaziyatlar orqali bolalarda mehribonlik, hamkorlik va o'zaro yordam ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin.
5	Hissiy o'zini boshqarishning rivojlanishi	Bola dastlab kuchli hissiy holatlarini boshqarishda qiynaladi, biroq yosh va ijtimoiy tajriba ortishi bilan o'z xatti-harakatlarini nazorat qilishni o'rganadi.	Pedagog bolani hissiyotlarini inkor etmasdan, ularni tinch va maqbul usullar orqali ifodalash hamda nizoli vaziyatlarni hal qilishga o'rgatishi kerak.
6	Individual va ijtimoiy omillarning ta'siri	Bolaning hissiy rivojlanishiga uning temperamenti, individual xususiyatlari, oilaviy muhiti, tarbiyachi bilan munosabatlari va tengdoshlari bilan muloqoti ta'sir ko'rsatadi.	Hissiy rivojlantirish jarayonida individual yondashuvni qo'llash, oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.
7	Faoliyat orqali hissiy tajribaning boyishi	O'yin, badiiy adabiyot, musiqa, tasviriy va ijodiy faoliyat jarayonida bola turli hissiy holatlarni boshdan kechiradi va yangi hissiy tajribalarni egallaydi.	Ta'lim-tarbiya jarayonida o'yin, ertak, suhbat, musiqa va ijodiy topshiriqlardan hissiy rivojlantirish vositasi sifatida tizimli foydalanish zarur.

Jadvalda aks ettirilgan ma'lumotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi murakkab va ko'p omilli jarayon ekanligini ko'rsatadi. Mazkur jarayonda hissiyotlarning bevosita namoyon bo'lishidan boshlab, ularni anglash, verbal ifodalash va boshqarishgacha bo'lgan rivojlanish dinamikasi kuzatiladi. Shu bilan birga, empatiya va hamdardlik kabi ijtimoiy ahamiyatga ega hissiy sifatning shakllanishi bolaning tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlari jarayonida yuz beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maktabgacha ta'lim jarayonida hissiy rivojlanishni samarali tashkil etish uchun bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, hissiy jihatdan qulay pedagogik muhit yaratish hamda o'yin va ijodiy faoliyat imkoniyatlaridan maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi alohida va mustaqil jarayon sifatida emas, balki bolaning umumiy psixik va ijtimoiy rivojlanishi bilan bog'liq holda kechadi. Hissiy rivojlangan bola o'zining ichki holatini yaxshiroq anglaydi, boshqa insonlarning kechinmalariga nisbatan sezgir bo'ladi va turli ijtimoiy vaziyatlarda mosroq munosabat bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta'lim jarayonida hissiy rivojlanishni faqat muammoli yoki hissiy jihatdan beqaror bolalar bilan olib boriladigan ish sifatida tushunish noto'g'ri hisoblanadi. Hissiy tarbiya barcha bolalar uchun ta'lim-tarbiya jarayonining doimiy tarkibiy qismi bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi masalasi bolaning umumiy psixik va shaxsiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab jarayonlardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu davrda bolaning hissiy sohasi nafaqat biologik va yoshga oid omillar ta'sirida, balki uning kattalar va tengdoshlari bilan munosabati, faoliyat turi hamda ijtimoiy muhit xususiyatlari asosida shakllanadi. Shu jihatdan, maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy rivojlanishini faqat individual psixologik xususiyat sifatida emas, balki ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida baholash zarur.

Tadqiqotda aniqlangan muhim jihatlardan biri bolaning hissiy xavfsizligi bilan uning hissiy rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikdir. Bola o'zini xavfsiz, qadrlangan va tushunilgan deb his qiladigan muhitda o'z hissiyotlarini erkinroq namoyon etadi. Aksincha, doimiy tanbeh, qo'rqitish, taqqoslash yoki hissiy ehtiyojlarni e'tiborsiz qoldirish bolaning o'z kechinmalarini yashirishiga, salbiy hissiy reaksiyalarning kuchayishiga va muloqotdagi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu sababli pedagogik jarayonda bolaning xatti-harakatini baholashdan ko'ra, uning xatti-harakatiga sabab bo'layotgan hissiy holatni tushunishga ustuvor ahamiyat berish lozim.

Mazkur natija L. S. Vigotskiyning bolaning psixik rivojlanishi ijtimoiy munosabatlar va kattalar bilan hamkorlik jarayonida shakllanishi haqidagi qarashlari bilan hamohangdir. Bolaning hissiyotlarni anglash va boshqarish imkoniyatlari dastlab tashqi ijtimoiy yordam orqali shakllanib, keyinchalik ichki psixologik mexanizmga aylanadi. Demak, tarbiyachi va ota-onaning bolaning hissiy holatiga munosabati uning hissiy rivojlanishining muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari, shuningdek, maktabgacha yoshda hissiyotlarni anglash va verbal ifodalash qobiliyatining rivojlanishi alohida pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Bola "xafa bo'ldim", "qo'rqayman", "jahlim chiqdi", "xursandman" kabi tushunchalarni o'zlashtirgani sari o'z ichki kechinmalarini aniqroq ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa hissiy zo'riqishni kamaytirish, kattalar va tengdoshlari bilan tushunarli muloqot qilish hamda nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal etishga yordam beradi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim jarayonida bolaning hissiy lug'atini kengaytirishga yo'naltirilgan suhbatlar, rasmlar, ertaklar va didaktik o'yinlardan tizimli foydalanish maqsadga muvofiq.

Bolaning hissiy rivojlanishida empatiyaning shakllanishi ham muhim natijalardan biridir. Maktabgacha yoshdagi bola asta-sekin boshqa insonning xursandligi, xafaligi, qo'rquvi yoki ranjishini anglashni o'rganadi. Badiiy asarlar va ertak qahramonlarining kechinmalarini muhokama qilish, "Agar sen uning o'rnida bo'lganingda nima qilarding?" kabi savollar berish orqali bolaning boshqa shaxsning hissiy holatini tushunish qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Bunday yondashuv bolada hamdardlik, yordam berish, kechirimlilik va o'zaro hurmat kabi ijtimoiy-axloqiy sifatning shakllanishiga zamin yaratadi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat hissiy o'zini boshqarishning bosqichma-bosqich shakllanishidir. Maktabgacha yoshdagi bola o'z hissiyotlarini to'liq nazorat qila olmasligi tabiiy holat hisoblanadi. Ayniqsa, kuchli xursandchilik, qo'rquv, jahldorlik yoki xafalik paytida bolaning impulsiv reaksiyalari kuchayishi mumkin. Shu sababli pedagogning vazifasi bolaning salbiy hissiyotlarini bostirish emas, balki ularni maqbul usulda ifodalashga o'rgatishdan iborat bo'lishi kerak. Nafas olish mashqlari, qisqa relaksatsiya, faoliyatni almashtirish, suhbat va o'yin orqali hissiy holatni yumshatish kabi vositalar ushbu jarayonda samarali pedagogik imkoniyat sifatida qaraladi.

Olingan natijalar bolaning hissiy rivojlanishiga individual xususiyatlarning ta'siri ham katta ekanligini ko'rsatadi. Bir xil pedagogik vaziyatda bolalar turlicha hissiy reaksiya bildirishi mumkin: ayrim bolalar o'z kechinmalarini ochiq ifodalasa, boshqalari ularni yashirishi yoki uzoq vaqt davomida ichida saqlashi mumkin. Shu sababli barcha bolalarga nisbatan yagona talab va usulni qo'llash o'rniga, bolaning temperamenti, muloqotga kirishuvchanligi, hissiy sezgirliги va avvalgi tajribasini hisobga olgan individual yondashuv zarur. Bu holat tarbiyachidan bolaning xatti-harakatlarini muntazam kuzatish va uning hissiy ehtiyojlarini to'g'ri anglashni talab qiladi.

Tadqiqot natijalari oilaviy muhitning ham hissiy rivojlanishdagi o'rnini tasdiqlaydi. Bola o'zining dastlabki hissiy tajribasini, avvalo, oiladagi munosabatlar orqali egallaydi. Ota-onalarning bir-biriga va farzandiga munosabati, bolaning fikri va kechinmalariga e'tibor berishi, nizolarni hal etish usullari uning hissiy xulq-atvoriga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik ta'sir oiladagi tarbiya bilan uyg'unlashgandagina barqaror natijaga erishish imkoniyati ortadi. Ota-onalar bilan muntazam suhbatlar, tavsiyalar va hamkorlikdagi tadbirlar ushbu uzviylikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tarbiyachining hissiy madaniyati ham muhokama qilinayotgan muammoning muhim jihatlaridan biridir. Bola kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va ularga taqlid qilish orqali ko'plab hissiy reaksiyalarni o'zlashtiradi. Pedagogning vazminligi, bolaning fikrini tinglashi, nizoli vaziyatlarda o'zini tutishi va hissiyotlarni ifodalash madaniyati bolalar uchun amaliy namuna vazifasini bajaradi. Demak, hissiy rivojlanishni ta'minlash faqat bolaga mo'ljallangan maxsus mashg'ulotlar bilan cheklanmasligi, balki butun ta'lim-tarbiya jarayonining hissiy jihatdan qulay tashkil etilishini nazarda tutishi kerak.

Tadqiqot natijalarini muhokama qilish shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi o'zaro bog'liq bo'lgan bir necha komponentlar — hissiy xavfsizlik, hissiyotlarni anglash va nomlash, ularni verbal ifodalash, empatiya, o'zini boshqarish, ijtimoiy muloqot hamda individual-pedagogik yondashuv asosida shakllanadi. Ushbu komponentlarning birgalikda rivojlantirilishi bolaning nafaqat hissiy barqarorligini, balki uning ijtimoiy moslashuvi, muloqot madaniyati va kelgusidagi shaxsiy rivojlanishi uchun ham muhim poydevor yaratadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim amaliyotida hissiy rivojlanishni ikkilamchi vazifa sifatida emas, balki bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi asosiy pedagogik yo'nalishlardan biri sifatida qarash lozim.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy rivojlanishi shaxs shakllanishining muhim tarkibiy yo'nalishlaridan biridir. Ushbu davr bolaning turli hissiyotlarni faol boshdan kechirishi, ularni anglash va ifodalashni o'rganishi, boshqa insonlarning hissiy holatini tushunishga intilishi hamda o'z hissiy reaksiyalarini asta-sekin boshqarish qobiliyatining rivojlanishi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiyotlarning bevositaligi, yorqinligi va tez o'zgaruvchanligi yosh davrining muhim psixologik xususiyati hisoblanadi. Bola ulg'aygan sari uning hissiy dunyosi murakkablashib, biologik ehtiyojlar bilan bog'liq hissiy reaksiyalar ijtimoiy mazmunga ega bo'lgan kechinmalar bilan boyib boradi.

Hissiy rivojlanish jarayonida empatiya, hamdardlik, o'z hissiyotlarini anglash va boshqarish kabi sifatning shakllanishi bolaning keyingi ijtimoiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti, tarbiyachi, tengdoshlar va bolaning faoliyat turlari o'zaro bog'liq holda ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida hissiy rivojlanishga yo'naltirilgan ishlarni tizimli tashkil etish zarur. Buning uchun bolalarga hissiy jihatdan xavfsiz muhit yaratish, ularning individual xususiyatlarini hisobga olish, o'yin va ijodiy faoliyatdan samarali foydalanish, his-

tuyg'ularni anglash va verbal ifodalashga o'rgatish hamda oila bilan pedagogik hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Natijada o'z hissiyotlarini anglay oladigan, ularni boshqarishga harakat qiladigan, boshqa insonlarning kechinmalariga befarq bo'lmagan va ijtimoiy munosabatlarga tayyor bolaning shakllanishi uchun mustahkam psixologik-pedagogik asos yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 4. Детская психология / под ред. Д. Б. Эльконина. – Москва: Педагогика, 1984. – 432 с. ([Поиск РСЛ](#))[URL](#)
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Политиздат, 1975. – 304 с. ([Электронный каталог](#))[URL](#)
3. Эльконин Д. Б. Детская психология: учебное пособие. – 4-е изд., стер. – Москва: Академия, 2007. – 383, [1] с. – ISBN 978-5-7695-4068-4. ([Поиск РСЛ](#))[URL](#)
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – 720 с. – ISBN 5-314-00016-4. ([Электронный каталог](#))[URL](#)
5. Мухина В. С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник. – 10-е изд., испр. и доп. – Москва: Академия, 2006. – 608 с. ([Наукова бібліотека України](#))[URL](#)
6. Обухова Л. Ф. Возрастная психология: учебник для академического бакалавриата. – Москва: Юрайт, 2019. – 460 с. – ISBN 978-5-534-00249-2. ([Электронный каталог](#))[URL](#)
7. G'oziyev E. G'. Ontogenez psixologiyasi: nazariy-eksperimental tahlil. – Toshkent: Noshir, 2010. – 360 b. – ISBN 978-9943-353-37-4. ([Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti](#)) [URL](#)
8. Davletshin M. G., Do'stmuhamedova Sh., Mavlonov M., To'ychiyeva S., Djumabayeva M. Yosh va pedagogik psixologiya: o'quv qo'llanma. – Toshkent, 2007. – 116 b. ([www.namdu.uz](#))[URL](#) [PDF](#)
9. Nishanova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – 160 b. ([AKBT URSPI](#)) [URL](#)
10. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika: darslik. – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2013. – 288 b. – ISBN 978-9943-362-96-3. ([Akbt Urdo](#)) [URL](#)